МАРКО ЦЕПЕНКОВ

ФОЛКЛОРНО НАСЛЕДСТВО ТОМ 1

АКАДЕМИЧНО ИЗДАТЕЛСТВО
•Проф. Марин Дринов•

АВТОБИОГРАФИЯ

Мнозина философи има гоедари и мнозина гоедари станале философи. Вака велат нашите стари. И вистина — така си е, спроти како сум уценил мнозина мой приятели и неприятели, а най-поекье сум се чудил на татка ми, Бог да ми го прости.

Татко ми се викаше Коста Марков Цепенков. Дедо ми беше от село Ореоец, Прил.[1] и работеше самарджилък во Прилеп. Деда ми яз не го зафтасаф. Татко ми прикажуаше за деда ми, како му го клале прекарот Цепенко. Еден неделен ден бил обуен со едни бели гакьи, многу разцепени, дури до газот, и излегол настред село да играт со децата. Едно [г]и виделе и му свикале: „Марко Цепенко, Марко Цепенко“, и от той ден беше му останало прекарот „Цепенко“. Дедо ми бил многу песнаджиа, що бил многу гласоит. Ко[г]а кье излезел да оди на с. Коньари, да венчаа или да кърсти кай кърщен[и]цит[е], що [г]и имал, ко[г]а кье запеел една песна, дури в Коньари кье се слушало, и едно кье чуеле кърщениците, кье излезеле на бунище да го пречекаат. „Деца, невести, излегуйте да го пречекаме, оти нункото иди.“ Вака кье си речеле кърщениците и кье излезеле на бунище да го пречекаат.

Ко[г]а кье седнел на чес[т]на търпеза, три дни и три нокьи се кралцкьи песни кье му пеел на сфатоите или на гостите, спроти како да бил дено. На многу села бил дедо ми нунко, само и само дека знаел „турли-бе-турли“ кралцкьи песни и дека бил многу гласоит, и друго, дека бил самарджиа, а пак и бил първ майстор за самари праенье, прочуен и во Прилепско, и во Битолцко, и во Тикфешко, та секой идел при него да му направи самар. Ете от той себеп селаните го клаале нунко. Во мое знаенье три села зафтасаф да сме нункои: Коньари, Кадино село и Бела църкфа.

Дедо ми имаше четири синои: по-големио, Никола, куменджиа работеше во Прилеп; Коста, татко ми, екьим работеше насекаде, а най-стреднио, Ристе, майстор во С[т]амбол работеше; а най-малио, Илче, чешлар[2] работеше многу години во Софиа, во Прилеп и най-после во Крушоо. Имаше и три кьеркьи дедо ми: едната я викаа Като, другата — Маро и най-малата — Дафо. Ката умре во Прилеп и яз не а зафтасаф, а Мара и Дафа — во Крушоо и [г]и зафтасаф.

Само татко ми и Дафа[3] беа песнарии како татка си (деда ми), а друзите не беа толку многу <1>.

Да [г]и остаам на една страна стричеи ми и теткьи ми, Бог да ми [г]и прости, кай що починале, и да прикажуам нещо за моио ми мил татко, како започнал да живеи во детинстфо, во стредна доба и во старос[т], да дури умре на рацете мой и на от сестра ми во 1873 година, 20 ноември.

— До 15 години без г*акьи* сум одил, синко — ми велеше, — и арач не сум платил, а вие сега, щом се роди мажко, и плати му арачот. Тежко ви вам, що изчекафте овой век!

Близу до два[д]есе[т] години ко[г]а дошол, ни занаат ватил, ни па некоа работа. Само кьеф си терал, на лов си одел, гускьи си запатил и со гусакот одел, со друзи гусаци да се надтепуат. Такфие работа ти праел.

Еден неделен ден се качил на една църница да яди боболкьи во Долни бафчи[4] и за пакос[т], дошле арачиите, та седнале под църницата и отфориле тефтерите да гледаат, кой платил арачо и кой не платил. Како ти седеле, седеле прибари два саата, и никако не се опулиле горе на църница да го видат татка ми. Татко, стоейкьи

на една гранка два-три саата, му капнале нозете, стоейкьи, и най-после беше риплал от църница долу и веднаж беше се изпраил на нозе, и тре[щил] прао удолу. Рипнале двайцата арачии и му се пущиле по него да го вакьаат.

— Стой бре, кьерата — му велеле, — да те видиме кой си ти!

Бре, брате, ич ти стои татко, кога можел да бега како некой стършен.

— Бегай, бегай, еве ние те пишафме, кье си го платиш арачот!

— На, на-а арачо! — му помафтуал десната рака и бегал.

При се що не платил арач, ама малку како да се сетил, оти треба да биди домакьин и побарал некоа работа да вати. За стрекья, търгнал зет му да оди в планина, да му бичи греди и щици на некой бег, и татко ми нашол за мунасип да оди и той бичкьиджиа. Ошол во планината Рамна бука и се настемениле тамо да работат. За първио и второ ден имале леб од дома и на трекьио векье започнеле да варат бакърданик[5] и да ядат.

Сфариле бакъ*рд*аник и го туриле на една мешина, и му седнале да ручаат. Каснал една топка од бакърданико и му се залепил во небцата. Голтаекьи, кье се удаел. Кай ти пусто видел и ял татко ми таков бакърданик — од ържано брашно и пос[т]ен. На часот беше станал од ручекот, гьеоа кье оди на вода, и си ошол дома.

Видуайкьи планината, се сетил дома да биди дървар. Го молил зета си, Смилета, да му купи едно магаре и собрал уще две-три од бафчанджиите, та ти бил дървар баегьи време. Дури било лето, арно му било, ама во зимно време голема мака му било.

Остаил дърварлъко и ти се сторил фурнаджиа. И вурнаджилъко му се смачи, по време се сторил бакал. И од бакалъко се остаил и мунасип нашол да оди на тугьина до Влашко, за да спечали многу пари гьеоа ми ти.

Одейкьи во Влашко, барал работа вамо-тамо, не можел да найди. Се конущисал со некой измекьар, що бил при некой кадия, и той го зел при себе, како за помош[т]ник да му биди при кадията.

Седел, що седел некоя година, и пак си дошол дома, со колку пари що беше спечалил. Дойдуайкьи дома, си [г]и поарджил паричкьите и се согласиле со брата си Никола да одат во Сърбиа. Рекле и ошле.

Никола си седнал на занаато, а пак татко ми се сторил пандур при кназ Милоша. Сите пандури, що биле при Милоша тогай, биле се од Макьедониа. Найпоекье биле се суварии (кановой) околу Милоша.

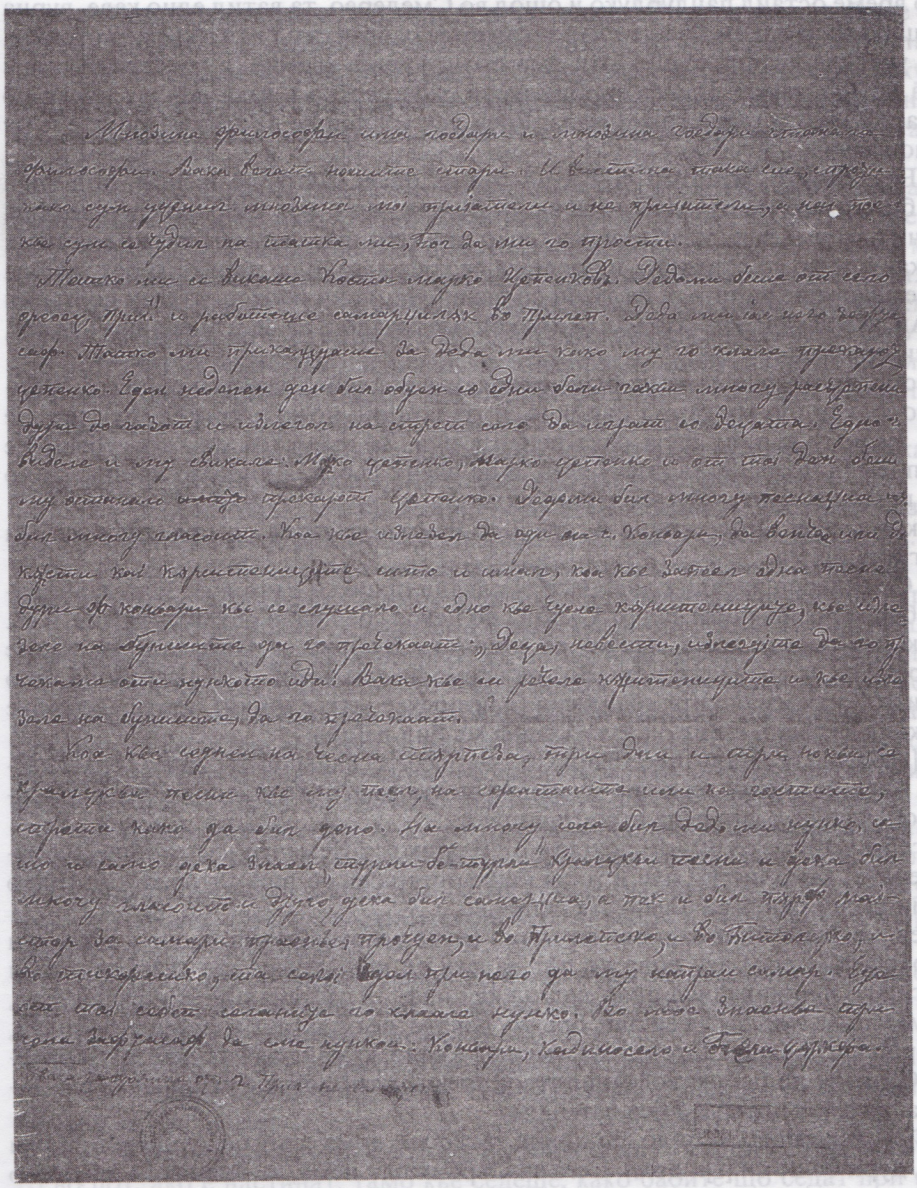
На Великден излегол Милош надвор од Белград со сите коньаници, да играат кошиа (алатурка), за Милош да гледа сеер.

Играле, що играле, и на сфършуанье [г]и боднале коньите за в град на дизгьин. Како що му бодиньал атот на татка, дошол до една калдърма, що била снижена, за да върви некоа вода, и наместо що да я извърви, бодиньаекьи, браздата, той я рипнал и му се пукнале сите три колани, та го фърли татка со се седло на десното рамо, и на местото си умрел. Го кренале другарите и го однесле в град. Му кажале на Милоша и Милош го зел во сфоята одая, та го клале во една пресна кожа од браф. Два[д]есе[т] и четири саати, що ич не се ра[з]будил. Ко[г]а се разбудил, чул глас од мало дете да плачи и му осмърдела кожата.

— Море, кай сум овде бре, Димитри — му рекол на другара си, що го вардел да се осфести, — що вака ми смърди? Що чуф глас од мало дете?

— Молчи, не викай, Коста — му рекол, — оти овде си во одаята од Милошица. Стой малце да му кажам на Милоша.

Отърчал и му кажал на Милоша, оти се сфестил татко. Дотърчал Милош и го израдуал, дека се осфестил. Од ден на ден си оздравел. Многу го милуал Милош, дека бил татко ми многу юнак и бинеджиа.

Факсимиле на първа страница от Автобиографията на М. Цепенков

По време остаил пандурлуко и ошол во Смедерео, та ватил едно каве, вурна и меана баш до Дунао. Тамо беше я курдисал арна работата и клал в кьемер стотина дукади. Го усетиле двайца сърби, оти има сто дукади в кьемер, и му скрояле еден маривет да му [г]и земат. Еднио сърбин имал една сестра и ката ден му носел по една кьиска цфекье, за гьеоа го милуала. Еден ден му дошле на татка сърбите и му рекол еднио вака:

— Брат Косто, мене ми дойде на сон да одам кай фильан нива, под една круша, що била тамо, да откопам еден казан дукади, арно ама требало еден чоек да е со бели очи и да има еден нож (ята[г]ан) со църни кабзиньа, и да го бележи местото, та да го закачи ножо во стредето, и после да се копа казано со парите, а без така да се стори, не се явуале парите, а па ти си со бели (*сиви*) очи и имаш ятаган со църни кабзиньа. Ай, ако сакаш, ела со нас да го откопаме казано и да си [г]и делиме парите, и та*ка* си ни приятел.

Пусто око чоечко лакомо, беше се излагал и отишол тамо со сърбите. Забележал местото, кай що му кажал сърбино, и го закачил ножо во стредето; едно се изпраил, и туку му вързлил една рака пепел в очи. За късметот от татка, беше се наведил и преминала пепелта преку глаа, и на часот търгнал пицоло на ниф, арно ама не [г]и погодил, чункьи бегале многу силно.

Некой месец що се криле и одвай го измолиле татка со приятели да [г]и прости, и [г]и прос[т]и.

Во Смендерео насадил два[д]есе[т] ильади прачкьи едно лозе и тамам фтасало, за да бери грозйе, побегнал от Сърбиа по некоя грешка[6] и остаил и лозйе, и се.

Отко[г]а поседе дома, пак му се кошна во Влашко со Никола и там беше начекале времето да спечалат пари. Во тоа време имало некой, Слуджар Тодор що го викале, и той накренал сите ябанджии (най-поекье макьедонци) против боярите со еден лажлив ферман, гьеоа од Русиа беше му бил да[д]ен.

Ко[г]а беше се надигнале ябанджии два[д]есе[т] и шес[т] ильади <2>, му легнале да [г]и пленуаат боярите, дощо му нашле по кукьите, се му плениле, дури фтасале турска войска и се разпърснале востаниците.

Бегайкьи татко со 30—40 другари од Влашко за Немечко, сите беше [г]и изтепале потерата, само шес[т] души живи беше останале, со ниф татко ми и стрико ми, татко ми лесно ранет во плешката оспреди.

Еден ден беше биле скриени во едни търнье печесна[д]есет души, и тераекьи си еден каравлаф *(тера)* два вола по пат далеку од ниф, колку пол саат, се одбил еден вол от пато и клинканица прао дошол кай ниф, та застанал да [г]и гледа. Бре, намàале (*с маханье с ръка*) да си оди, бре, му викале, не се изтаал и фтасал каравлао, та си го забрал и [г]и видел. Отеруанье волоите в село, кажал на селаните и [т]търгнала потера. Станале да бегаат востаниците и ватиле еден вокькньак (*овошка*) метерис, та сума лугье от потерата беа изтепале.

Нейсе, како било — било, си дойде татко ми дома и му се курдисал да [г]и яди парите, дури беше си [г]и доял. Сега за Сърбия пат нема, за Влашко — ич, вамо занаат нема, вамо сака да се яди, туку се чудел що да праит.

За късмétот негов, ете му еден мияк <3> од Лазароо поле в чаршиа, стар околу 60 години, кай му вадел еден катник на некой чоек. Му го изва[д]ил многу лесно и му [г]и видел татко ми алатите отфорени, та почнал да му [г]и гледа еден по еден и да го праша, кой алат за какфа потреба ет.

— А що ме прашаш бре, момче — му рекол мияко, — ти не кье се учиш екьим, да що сакаш кой алат за коя потреба ет? Ай, ако си севдалия, ела со мене, да ти купам еден конь и да ойме по вильаето, да лекуаме болни и неолни, да колку пари кье изва[д]име, ортачкьи кье си [г]и делиме и занаат кье те научам. Мене ме викаат аджи Стоян, яз сум бошнак <4>, не прегледуам дотолку.

Кога [г]и чул татко ми тиа сборои од аджи Стояна, веднаж беше му се залепил. Бидейкьи имал иктиза за чоек аджи Ст[оян], го зел татка и му купил конь, та тргнале по села и градои, да бараат болни да лекуаат. От сараджа лекуал, од очи перделии, от камен, от протурен и от секакфи рани и друзи неоли. Во една година — две сио маривет беше го каптисал татко. Се чудел аджи Стоян на силната памет, що имал татко.

— Ах бре, Коста, що те жалам, дека си безкнижоен, чункьи овой занаат треби да знаиш книга, за да си пишуаш билкьите, що лекуам, чункьи без книга не се паметуаат.

Ко[г]а чул татко тие сборои од аджиата, се позамислил малку и му текнало, оти безкнижоен чоек екьим не бидуа, та го замолил аджиата да го научи. Му пишал аджиата едно алфавита на гръчкьи и му кажал неколку пати. За чудо големо, беше го научил алфавита до една недела и му пишал една книга на аджиата, како поздравление по гърчкьи (гърчкь[и], влашкьи, каравлашкьи, арнаутцкьи, турцкьи знаеше да сборуа фарси и сърбцкьи векье — цел сърбин беше) и му го дал на аджиата. Ко[г]а го отфорил аджиата, си го пеит саде за кьеф[7].

Само една грешка беше имало, що немало одделени сбороите, како що му е редо, ами се со ред биле пишуани едно до друго и без ударение.

— Абре, Коста, оти ме лажиш — му рекол аджиата, — оти не си знаел книга, еве кай си знаел, само ова ти е грешка, що не си [г]и разделил сбороите.

Ко[г]а разбрал татко како сакаат сбороите да се делат, го вързал во ум и уще една недела се учил, се научил совършено да пишуат и да ти пеит по гърчкьи.

По малце време се научил и бугарскьи и сърбцкьи, та ни поеше песни по сърбцкьи и по секакфи, да дури умре ни пееше и *по* сърбцкьи песнарици.

Три-четири години що шета со аджиата, и се научи по-арно од него да работи за джеравлъко. За болести однатре и тие [г]и научи, се од голема практика. Натрежните болести [г]и лекуаше со надвор сурдисуанье и со кърв пущанье од рака, ама ако беше болнио со голема тежина на сърце и големи огнеи. А пак старите, болни и слаби що беа на снага, му праеше еден маджун со силни билкьи и друг.

Многу кьамил беше, за да го познаи болнио, али кье оздрави, али кье умри. Той, що не му го вакьаше окото, не го вакьаше да го лекуа. На лева страна со куршум удрен не го вакьаше да го лекуат, чункьи непара оздравуале. И ако имаше коска со куршум скършена од лакото угоре или от колено угоре, не веруаше да оздрави той болен.

Ко[г]а кье го видеше некой болен за първ пат, едно кье си дойдеше дома, и кье го прашафме за болнио како е, али кье стани, али кье умри. За чудо големо, како що кье ни кажеше, така кье излезеше.

Народо го прекаруа*ше* Коста Цепенков, екьимо на сиромасите.

— Море, ай да го викниме сиромашкьио екьим, да не ни треба Филипа и Алекса да не слечат.

Кога кье му да[д]еше некому шербет, за да го сурдиса, ама да го клава некого во пот, ако е настинат, тамо кье седеше, како бабите що седат при некоа тежка жена, ко[г]а да рагьа, шу, како от како да му поможат на болнио. Отко[г]а кье станеше болнио, колку кье му коптисаше от сърце, толку кье му да[д]еа; со акот, що кье му го да[д]еа, кье му да[д]еа и некой бакшиш — я бофчалък, я друго нещо.

— Ами оти бре, татко, му кандиса на толку малце пари? — кье му речефме од дома.

— Колку за аяк *терето* (*пот на нога*та) ми се плакьа бре, синко — кье ни речеше, — нека речи Бог да прости, и той е сиромаф юнак како мене.

Ако ценеше некой чоек, от пушка удрен, сто или двесте грошеи, отко[г]а кье го оздрави болнио, ако му скьинеа, па кье му простеше и не се караше.

Со една реч, многу беше милослив за сиромасите и не беше стреброльубец.

Сто пари му земаше аяктере на сиромаф да пойди, да два[д]есе[т] пари земаше за еден катник ваденье, така и за сите болести, що кье леку[а]ше.

— Оти бре, татко, толку ефтино работиш — кье му речеф, — лели треба да ни остаиш троа сермиа ко[г]а кье умриш, за да живеиме и ние, како що живеат комшиине?

— Доста ти е бла[г]ос[л]оот, що кье ти го да[д]ам, синко — ми велеше, — чункьи бла[г]ос[л]оот от татко чини поекье от стока ако ти остаам. Па и друго да ти кажам, стари ка[к]о що рекле: на челад прокопсана не треба стока да му остааш, чункьи бидейкьи прокопсана е челадта, сама кье си спечала, а пак на челад непрокопсана па не треба стока да му остааш, чункьи бидейкьи непрокопсана, сета кье я изе[д]ат и кье я запустат. Да гледай, синко, биди прокопсан и гледай едно чес[т]но име най-първин да спечалиш, да после и стока кье си спечалиш.

— Арно така велиш, домакьине — му велеше майка, — ами лели имаме умирачка, е-е старос[т] кье дойди, тикьи треба пари да ти се найдат за тоа време.

— За колку ко[г]а кье умрам, домакьинко, нищо некьум да ар*джите* по*м*ене, ни за дужбина да даваш, ни парастаси да пеиш, ни парусии-марусии да праиш, чу*н*кьи яз сум си направил сто пати поекье, отколку кье ми праиш ти. Ама ти кье речиш, що добро сум направил, що се фалиш? Еве що добро сум направил и ти сама кье се сетиш: на невестата од Льакаида желката од врато и а извадоф; од детето Црвенкоо сараджите од нозете му [г]и оздравеф; на турчето Юсета сараджите околу гуша му [г]и оздравеф; на Ангьелка од Бела цркфа брадайцата од рилката му я изтребиф и сега ми е Сфети Ио*ан*; Божина Се*к*оикьа от с. Лажани, удрен со пушка со два куршума и три балтинье, го оздравеф; Насин, воденичарот от Крушоо, носо беше му го изело йенмеджето (*живеница*), я[з] му го издравеф и стребрен му кладоф, и ете го жив; попа Божина от с. Крапа, удрен со пушка од арамии, яз му го извадоф куршумо од осум драмои, и ете го жив; Миялчета влаот, от Крушуо, сандъкемини во Кьичаа, удрен со пушка, яз го оздравеф. Е, сакате уще да ви редам? Колку коса що имам на глаава, толку болни и неолни сум оздравел, со помоща Божя, и сите тие велат: „Бог да прости“. Ете затоа некьум да ми пеиш, жено, парастаси и парусии, чункьи моето добро, що сум го праел на болни и неолни, доста ми е, що ме Бог да прощаваат со ильадници лугье. Да ако не ми е доста той Богдапрос[т], не кье ми е и пеаньето парастаси и друго, затоа тоа гайле да не го бериш ти. Нека ми се[т] живи челадта, ако стигнам голема старос[т], кье ме гледаат сакат-некьат, едно отщо кье му биди греф, друго, що кье му биди страм от сфетот.

Со вакфаа надеж[да] живееше татко ми, Бог да ми го прости, во царстото небесно да го кла[д]и, да дури умре. Од негоите набожни сборои, що ни [г]и велеше, се опояфме донекаде и ние сите во кукьата, а най-поекье майка ми. Дури умре и тай помагаше на болни и неолни о[т]що можеше.

Во тоа време се яви еден магаровалиа<5>во Прилепскьите села да бележуа от сипаница. Едно разбра татко, и му търгна по траго да се научи, како можи да го каптиса и той занаат.

Тамоси-вамоси, го каптиса и сипаничарлъко и бележуаше да дури можеше да вява на конь, да оди по Прилепско, Кьическо, Дебърско, Ори[д]ско и по друзи места.

Не само екьимлък и сипаничарлък знаеше татко ми, ами уще многу занаати, що кье му видеше око, кье напраеше.

Брат му Никола, бидейкьи куменджиа беше, татко многу пати тамо седеше и од гледанье може*ше* що да сакаш да ти напраи. На многу пушкьи и пищоли нови кундаци му напраи; на сабьията[г]ани му праеше кабзиньа од рогои и ножници.

Кукьата нова я напраифме, щици парчиньа що останаа, той сам сандалии [г]и напраи, и ден-денеска сет у сестра ми.

На сабьи и ножеи отфораше чуден джувер. Едно време седеше аскьер во

Прилеп, по кукьите кушла праеа, на сите юзбашии и мульазими джувер му отфори на сабьите. Осфем тоа со аскьеро.

Еден юзбашиа имаше сараджа на една нога, що не можеа да го оздраваат во царцкото астаане; не знам како беше сетил, оти татко знаи да лекуа сараджи, го вати и го излекуа. Една полна шамиа со бешлъци од юзбащията *зеде*. Како сега да [г]и гледам, нà.

Оздраве и неколцина аскьер, що не можеа да излекуаат во цар. астаане. От той себеп се яви дури пред паша работата, та пашата го посака татка да го земи, за во аскьеро да биди екьим. Арно ама татко некьеше, чункьи есапеше, ако влезеше во аскьеро, требаше да оди со аскьеро од град на град, да носи челад, жена со себе и затоа не приима.

Навистина чуден беше татко ми<6>, во що да го бараш, се знаеше, от сичкьите занаати разбираше; за Бога милуаше, за пулитика — уще поекье. А пак приказни и песни колку знаеше, есап немаше, ни баре череко яз не сум [г]и пишал. Ко[г]а кье седнеше во некой сайбет со лугье, се той кье прикажуаше, чункьи що кье кажеше нещо, секой кье се чудеше и кье го молеа уще нещо да прикажит <7>.

При сичко, що знеше толку занаати татко ми, па беше сиромаф и сиромашкьи живеефме. Яз и брат ми Иоан и три девойчиньа бефме <8>. Яз во сите по-голем, арно ама и яз невреден да ранам кукьа.

Многу пати татко ми велеше да учам еден занаат, ама еден, да да бидит вреден, а не како той, що знаеше многу и ни еден салам не го знаеше.

— Политехнитис, аримо спитис <9> бидуат той, що мно[гу] занаати вакьа и не [г]и довършуат. Да затоа ти велам, синко — ми велеше, — научи некой занаат со корен, да после ич не бери гайле.

— Еда арно занаат да учи бре, домакьине — му велеше майка, — ами книга не кье учит?

— Безбели и книга кье учит — е велеше, — ама малу-многу, нека се научи колку да можи да си го пиши името, да речиме, и да крепи тефтер; нека го научи букфарчето, наусницата и псалтиро, капа му дупит на Маркуша. Поекье нека учат тие, що кье бидуаат попои.

Спроти тогашното време, асли и толку се учеше я, по псалтирот учеа, сфетчето и апостолот. Неисе, како и да беше, ме прати на даскал при аджи Костадина Дингулета от с. Варош, кога учеше во кукьите от попа Алекса и от тука — во кукьите от Търпчета. (Сега я има Бомбол таа кукьа).

Даскалницата беше еден чардак, кай що учефме сите, поседнати на голи щици вкърс[т] нозе, едно до друго децата, а пак даскалот, седнат на едно тезгье от терзия — и той вкърс[т] нозе, со еден долг прат в рака, да досига баегьи скраа и да не тепа, ако не пеи некое или разлааме.

Често кье стануаше даскало и кье вървеше покрай нас, та кье ни удираше по плекьи со прато и кье ни вели:

— А пейте бре, пейте, а пейте!

Тоа кье почнефме да пейме, брате мило, кой от кой да викаме поекье.

Едно вели: „аз земьа аз“; друго пеи „букье азбра“; трекьо вели „помилуй мя Боже“; четфърто — „коловозлублено“ и друзите, кое како що си учефме, така и си пеафме, ама не со низок глас, ами со висок, що да се слушат до не знам каде. Цела авра еврейска беше тогай даскалницата.

Отко[г]а кье не завъртеше даскалот окулу-наоколу и кье ни удри по еден прат по плекьи. (Пусто ребренье, що се ребреф, ко[г]а кье се приближеше даскало до мене, чекайкьи да ми го удри прато по плекьи, за права Бога. Многу мака ми беше, оти да ме удира без кабает, арно ама адето му беше таков, тикьи истер истемес, кье траиш и прат кье ядиш, и по рака со прачка кье ядиш, бре, и валака кье те тепат

даскалот, пак кье траиш). Кье си седнеше на тезгьето и кье почнеше да си повезуа некоа книга али да препишуа нещо со щамбечкьи слова. А пак ние, децата, кье почнефме да си праиме муабет, да се задевафме и да се клеветефме на даскалот: „Даскале, ова ме окара“ — му велеше едно; друго: „Даскале, ова се задева“; трекьо: „Даскале, ова ми го грабна орлоото перо“, и друго, друго.

На тие давии од децата даскало кье му викнеше откай що седи на тоа, що се задева:

— Бре, гьаоле бре, седи мадру, кье те кла[д]ам во валака!

По рака кье му се валеше да го тепа или на една нога да седи и друго, що кье му текнеше, тоа кье му речеше, или кье му речеше и кье му го стореше.

Кье не викнеше пред него даскалот и кье не курдисаше на колеици да я речиме матимата. Кой я научил матимата арно, кье му преда[д]аше друга матима:

От тука до тука да земиш ти, и от тука до тука да земиш ти — кье му речи на друг, — а па ти не го з[н]аиш арно, затоа кье го учиш уще.

Кой кье го изучеше букфарчето, наусницата, псалтиро и друго, кье го однесат неколку деца дома у него и кье го креваат да го удрат со глаата од горнио праг на вратата до три пати, велейкьи: „Достоен, достоен, достоен“ — до три пати. Татко му, майка му на детето саде кьеф кье беа, дека му го кренаа детето за достойно.

На децата, що кье го кренат, кье му да[д]ат нещо бакшиш, така и на учителот кье му да [д]ат бакшиш[8].

Неисе, како и да беше, тогай беше, кой колку кувет имаше, толку кье учеше, а пак яз, сиромашец, ко[г]а ти учиф, учиф — цела година що ти учиш, одвай букфарчето го научиш, и ватиф по троа да пишуам по нещо иминьа, села, еднаж по едно — едно, два пати по две — четири, и ме спойме татко да одам на занаат, чункьи доста ми било ученье.

Голема севда яз имаф да учам, ами пуста сиромашиа, те остаа да учиш, ко[г]а немаш пет пари за книги да си купиш, сакаш-некьеш, на занаат кье одиш, за да се учиш и лебо да си го вадиш.

Видоф — не видоф, излегоф од даскал и се главиф у аджи Петка и содружие Коне и Пере Каранджулови, на терзии (азърджии), за 6 месеци — цели четири[д]есет грошовци; от шес[т]те месеци се главиф 120 грошеи за една година време и две рала чевли, и да си ядам од мене — носиш во торбето ържан лебец со солца и празок на дукьан, да си ядам.

Многу пати му велеф на татка ми, оти не ме остаи поекье време да одам на даскал, за да се изучам арно, ами само со толку ме остаи.

— Море, де бре, синко, доста ти е толку ученье — ми велеше, — не кье се чиниш поп, да що сакаш толку да се учиш? Доста ти е тоа, що го знаиш, да дури капа ти дупи. Ете знаиш во секакфа книга да пеиш; знаиш книга да пишиш; знаиш есап да праиш; е-е, знаиш и по некой емесук да праиш. Е, прао, що е прао, синко, ем тако ми Бога единега, ти от поп знаиш по-арно. Знаиш али не знаиш, синко Марко, оти от попа Рабуша па ильада пати ти по-арно знаиш книга, отколку по[п] Трайко от с. Долгаец. Ем кье ти го донесам, синко, еден петок вечер, да видиш и да повераш, оти ти ильада пати ти поекье знаиш.

Со такфие сборои сиромашкьио ми татко ме утешуаше, само и само да одам на занаат, да си го вадам лебо, чункьи 6 — 7 души бефме дома и мачно можеше да не гледа.

По две-три недели, туку еве ми го поп Рабуш, ми го донесе на вечера. Отко[г]а вечерафме, ме натера татко да му го пода[д]ам вангьелието на попо, да ни кажи нещо за Бога. Само да видам, оти поп Рабуш не знаит да пеит книга и пак поп йет. Му го пододоф вангьелието от пред икона на попо. Го зеда попо и го отфори во скуто, да пеи гьеоа. Пикна раката в пазуа да бара зърцала; бара, бара, гьеоа му [г]и

немало. На тоа згора посигна татко под перница и извади негоите зърцала, та му [г]и даде на попа Трайка. [Г]и зеде попо в раце, [г]и кладе на очи и погледа во вангьелията, пак [г]и изваде од очи зърцалата, [г]и избриша со кърпата убао и пак [г]и кладе, и се опули во вангьелията. Я замавна два-три пати глаата и речи:

— Хака, хака, овие зърцала ич не ми се уйдисуаат, братко, ситни словава ми [г]и гледаат, како некой гниди. Ай до реда ко[г]а кье дойдам, кье си [г]и носам мойте зърцала и тогай кье ви пея и кье ви прикажам, а сега, ако сакате, да ви попиям.

(Той поп Трайко вистина не знаеше книга, ама пак знаеше чудни гьаолии (сойтарилъцъ), що секой, що кье го видеше, кье се учудеше и кье прикажуаше).

— Ей, синко, виде, оти поп не знаи колку тебе — ми рече татко, — затоа ти велам да не се стегаш толку, за книга многу да учиш, ами занаат, занаат да учиш, оти той дава леб, а не книга, що не ти даат леб. Ете поп се сторил поп Рабуш — и не знаит колку тебе. Не оти некьум да знаиш многу книга, ами еве сме па и сиромаси, тикьи не можиме да денгубиме.

Со такфие и други сборои ме утешуаше сиромашкьио татко и ме остаи да одам на занаат.

Имаф и на занаатот севда да го учам, ама па севдата, що имаф за книга да учам, беше многу голема. Арно ами пуста сиромащиа, немаф си пет пари да купам некое книже, да си пеам.

Бог да прости од некой другари деца, що беа по-богати, що ми дадоа едно книже од Настрадин оджа и од Бертодола <10>, та со ниф първо се учеф да пеам и да разбирам от тоа, що го пееф.

Во 1846 год. татко отиде во Ст[р]уга да работи екьимлък. Туку му текна, прати книга отаде на майка ми по едни кьираджии, да ме носат мене во Струга при него. Тамам во месец маиа ме зеде кьираджията и ме донесе во Ст[р]уга при татка. Конако му беше на татка во кукьата от попа Иоана, Бог да го прости, близу до Дримо и до касапниците. Седейкьи яз некой месец во Ст[р]уга, ду[ри] го разпознаф градо, после ме даде татко на даскал при Наума Хаджов, да учам книга, ама по гърчкьи да учам, чункьи бугарското беф го научил от кора до кора, що велат стари, да требаше да се научам и гърчкьи. (Во С[т]руга тогай учеа само гърчкьи).

Почнаф да учам алфавита и за бърго време го научиф да го пеам како вода букфарчето. Од букфарчето веднаж ме превърли татко во псалтиро — псалтиро бил како некое море най-големо, во него имало сета наука, затоа него требало да го учам; се курдисаф до даскало Н. Аджов и го почнаф да го учам „Макариос анир, осу кье порефти...“ <11> и другото.

Во таа година мислам да беше дженгот со маджарите во Немечко <12>, чункьи идеа во Ст[р]уга некой песнарици сърбцкьи, що пишуаше во ниф, дженго как се праел со маджарите и како му дойде руска войска на помош[т] на немецот, та [г]и победиа маджарите.

Во таа година беше се явила големата сипаница во Кьичаа и во вильаетот Кьическьи, та му дойде абер на татка од еден приятел да оди тамо.

На часот татко не можеше да оди, чункьи лекуаше еден селанец от село Лабунища, изе[д]ан од една мечка, що беше я ранил самиа той во една нива, сеана со царивка. Отко[г]а го излеку[а] чоекот, купи уще еден конь за мене и ме однесе во г. Кьичаа. (Толку беше гърчкото ученье мое.)

Едно слегофме от конь на ан, и дотърчаа кьичевчани да го викаат татка да бележуат деца от сипаница.

Другьио ден мене ме даде при еден терзиа, да учам занаат и да седам кай него, чункьи татко кье шеташе по бележуанье деца по градо и по селата. Сите села [г]и избележа и бележа околу ильада деца. Ни ед[но] не умре од бележаните деца, и гърчкьио владика кьическьи, що беше тогай во Кьичаа, му даде на татка едно шайт-

наме (свидетелство), оти най-добра мая имаше и ни едно дете не му умре от тие, що [г]и бележа.

Тоа шайтнаме и ден-денеска го чуам. Санкьим защо ми е, туку ми е ка[к]о мака да го изкьинам и сум го остаил кай сестра ми да стои.

У Науна Влао яз седоф до пред Великден и пред Великден ме прати во Крушоо со еден тоар яйца, да му однесам дома на майсторо.

Му [г]и однесоф яйцата и Великденот го праиф кай стрика ми Илчета, чункьи Илче и Ристе тамо живееа, а пак ние и стрико ми Никола во Прилеп живеефме.

Стрико ми Илче беше бакал тоа време и ме задържа за калфа при себе за неколку време, дури дойде татко ми во Крушоо и ме зеде татко, та ме однесе дома. Поседофме некое време дома, айде бакалъм, мунасип найде татко, кье ойме на Битола, тамо кье праиме екьимлък и тутунджилък. Татко рече и не можи яз да одречам, кье се оди и друго чаре не беше.

Тамам в 1852 година отидофме во г. Битола и ватифме еден дукьан во Солни пазар од аджи Шандана. Наредифме спицариата и донесофме тутун от Прилеп, та го сдобифме и продаваф яз, а пак татко екьимуаше низ Битола.

Не би късмет да седиме многу во Битола, чункьи во тоа време се отфори кавгата во Севастополе со Руссиа и европейците со турчинот <13>.

Се дигна сио аскьер од Битола и отиде во Севастополе. Остана празна Битола и мене ми се секна алъшферешо. Бидейкьи така, айде си дойдофме пак Прилеп и яз се главиф на терзии у Ицета Мърмета. Туку една вечер ягън се стори во чаршията и изгоре от край до край; той янгън беше во 185... во месец августа <14>.

По ягъно после, отко[г]а се направи чаршята, се главиф яз у Тимиона терзията, първ майстор во Прилеп (чоаджиа), мерак яз да учам занаат. Во таа година имаше страшен алъшфереш, тикьи яз се главиф у Тимиона по 6 и руп на ден да шиям панталони и друзи алища.

Ко[г]а се главуаф, беше неделен ден, дома у него беф. Се погоди у Тими и Д. Миладинов, и Фони Зинзифов, дури и тие ме кандисуаа да седам, за колку що ми дааше руга Тимион, и како и да беше, се погодиф и седоф у Тимиона неколку години, да дури излегоф майстор.

У Тимиона имаше еден калфа, го викаат Коста Гуджиков. Коста беше учен на гърчкьи во Филибе. Голем мерак яз сториф да се научам гърчкьи. Се сприятелифме многу и го молеф да ми сборуа се гърчкьи; со денеска, со утре се научиф да сборуам гърчкьи, спроти колку що знаеше и Коста, и да пишуам.

А пак бугарскьи, от тоа що знаеф, ич не беф благодарен. Да одам на училище едно беф голем, друго сиромаф, трето татка треба да го слушам, како що ми велеше занаат да учам, тикьи ко[г]а да видиш — кьути и молчи; да оти мерак си имал за учение — имай си, кой те праша?

Ми падна до рака едно книже — житие от св. Никола <15> со цървени слова и кога му легнаф да го пеам, и от тоа, що можеф да разберам, кажуй му на татка и на майка на вечер, кажуй му, до що можеф.

По тоа книже ми падна до рака едно книже, во Солун печатено <16>, како поучение да беше, туку речи сум го забораил що велеше. И едно друго книже, от Солун печатено, од некой си Неофит <17>, покърстен евреин во Влашко, паче таа книга и сега я имам.

Во тие книгьи се учеф да пеам и да прикажуам. Во тоа време ми падна до рака и еден вечен календар, печатен во Стамбол <18>, и него и сега го имам. Ко[г]а го видоф той календар и го пеаф, ат не ме фтасуаше од радос[т], чункьи чудни работи видоф во него: празници кой кога пагьа; ко[г]а кье запостиме за Великден; Великден ко[г]а кье падни; визгодина кога е и друзи многу работи. Отко[г]а [г]и вързаф во умот, почнаф да му кажуам на приятели от календарот, секой, що ме слушаше, се

чудеше. А пак яз никако не се благодареф со тоа знаенье, чункьи гледаф и слушаф лугье, що идеа у майстора ми на муабет да прикажуаат чудни работи, од некой книгьи що пеале, тикьи мене многу мака ми идеше, оти да не знам яз онака, како що знаи онцица. А пак кога кье го пееа „клио“ по гърчкьи и да го разправаат, сум ти се чудел, чункьи Тимион „клио“ го търгаше тогай.

Сега бугарскьи векье знам чат-пат да пеам и да одбирам и по нещо од закон, чункьи спечалиф и едно книже, „Битописание“ малечко, печатено во Филибе <19> и од него берикьатверсън се поразкършиф и се търгнаф од едно веруанье на иконите, що беф далдисал да [г]и гледам в църкфа и да му се молам, да дури сакаф некоа икона да ми мърдни со очи. Най-поекье мерако ми беше во иконата на сфети Никола, чункьи му го имаф житието негоо. Од битописанието се сетиф како да [г]и веруам и [г]и честам иконите и како да веруам за ниф.

Сега векье бугарскьи знам донекаде, гърчкьи такугьере, айде сега и турскьи кье се учам. Го запашкаф еден приятел турчин, що идеше ката ден на дукьан, го викаа Афъз Адем, той да ме учит. Ми пиша елифбе <20> и почнаф да учуам. От се учам, ама занаатот уще поекье го учам, оти кьир Тимион ми дааше 6 1/4 гьунделък, втората година 1500 грошовци ми дааше и ме ранеше. Затоа многу му благодарам на Тимиона, ама за едно не му благодарам, що ми го прекладе името од Марко на Маркушу или Кушу, чункьи Тимион беше влаф, да от тоа му идеше бет моето име Марко да ме вика; аслим власите таков адет имаат: кого викаат Гьеоргьиа, кье го викаат Гакьи и други.

Близу 3—4 години седоф у Тимиона, ала бин берикьат персън, и руга арна земаф, и книга се учеф, да дури си излегоф сам на глаа и дукьан си отвориф. Отко[г]а излегоф майстор, почнаф да прибирам на дукьан од децата, що учеа на даскал, и да [г]и подпрашуам, како се учат и що учат на училище. Ежедневно идеше д-р К. Помянов на дукьан и сум го запрашуал за многу неща.

Во тоа време Д. Миладинов беше у нас даскал <21> и собираше песни откай нас. Беше чул Мил[адинов], оти татко ми знаит многу песни, та дойдуаше често у нас, да му кажи некоа песна. Еден неделен ден по църкфа после ни дойде Д. М. како на кафе, како навидум. Конущисан беше татко ми откай Тимиона на дукьан, седейкьи Д. М. и татко ми тамо на муабет, тикьи затоа дойде у нас како теклифсъс. Дойдуайкьи, го пречекафме, го честифме со ракьиа, со каве. И отфориа муабет, ова било — она било, и туку изваде Дим[итър] едно тефтерче от пазумарката, и отко[г]а го отфори, му рече на татка:

— Слушай, кьир Коста, що кье ти пеам нещо, що сум го записал од еден чоек, еве како: „Тумба, тумба дивина, йери копйе вързлаа, Амед бега го удриа и др...“

— Ама ти, кьир даскале — му рече татко, — що кье ми кажиш детницкьи работи; Божовно, нещо Божовно ако знаиш, кажи ми, да такфие детинскьи работи Марко мой едно чудо знаит.

На тоа згора се арниса Д[имитър] от той муабет и почна друг.

Отко[г]а си отиде Миладинов, отворифме муабет со татка и го натераф за ко[г]а кье дойди другаш, да го прашаме зао[т]що му се[т] песни, що сбират, и други детинцкьи играчкьи.

Втори пат ко[г]а дойде Д. Мил[адинов], го праша татко, зао[т]що [г]и сбира песните и друзите работи. Ко[г]а чу той сбор Д[имитър] от татка и подкрепен од мене, како да се уплаши од нашето прашанье и се опули и налево, и надесно, та рече:

— Слушай вамо, кьир Коста, лели ме прашаш зао[т]що [г]и сбирам овие работи, ама ете ти земята и небото, ако прогооришь некому от тие, що [г]и знаиш ти (за власите), оти кье ме преда[д]ат на орело. Овие песни и други детинскьи работи, що [г]и сбирам, кье печалам да [г]и типосам, за да останат да се пеат неко[г]аш, ко[г]а кье нема вакфие работи, чункьи овие проклети гърци кье не погърчат и друго

чаре не бидуат. Еве първо яз кай сум се погърчил од немай каде.

Вакфие сборои и друзи многу му рече на татка и му разпрааше колку многу чинат тие работи (народните умотфорениа). Ами лели яз тоа нещо го кладоф во умот и от той саат ватиф да [г]и милуам тие работи.

Почнаф да пишуам приказни малечкьи и друзи работи од майка ми и от татка ми, арно туку не можам да [г]и наредам како що треба.

Не можеф бърго да пишуам, дури да пишам една приказна от татка, кье се стореше една недела, чункьи навечер кье го терам да ми я кажуат, я во празник, арно туку татко ми беше многу серсем, та ако беше со кьеф, кье ми я кажуаше приказничката али нещо, що кье ми кажеше, ако не — лафот не ми го чинеше. Ал си патиф со таа работа. Вамо сака да работиш и кукьа да гледаш, вамо триста мераци во мене се родиа: книга сакам да се учам арно, како що знаеа некой, що учеа на училище. Гърчкьи сакам да се учам и книга, и язик; турскьи да сборуам векье знаеф, ама книга сакаф да се учам; во истото време ми се даде едно абецедаре влашко од едно влаше — и тоа сакаф да го учам. На тоа згора па и тамбура со шес[т] тельои (бозук) ти се учам, па и на тамбурата згора и кьемане ти зедоф да се учам.

Асликьельам не ми остануаше време отколку да ядам леб. Многу пати ручаф и под синия си държев некое нещо, що сакаф да го учам.

Полни ми беа джебоите и пазуите со книгьи и тефтерчиньа — пишуй, пей, пишуй, пей, со сила сакаф да се научам, арно туку со сила убаина не бидуа, две лубеници под една мишка не се носат. От се, що учеф, се научиф, ама без темел се научиф. При се, що беф без темел, пак беф како прочуен и во маало, и во еснаф, и во целио град. Во еснао ме теклифат за устабашиа, во маало ме клаваат аза и муфтар. Делба помегьу бракьа ако имаше во маалото, яз кье одам да [г]и делам и книгьи да му пишуам вързаници. Арзоали за на община, що се даваа, поекье яз му [г]и праеф на сфетот. Сенети, контрата му праеф.

При се що знаеф тие работи, пак яз се познааф за неучен, чункьи граматика не знаеф. „Ах, яз сиромаф — си велеф сам со себе, — како да се научам, да сум учен како онцица и онцица?“

— Ах, татко, татко, оти ме изваде од даскал и не ме остаи да доучам? — многу пати така му велеф на татка.

— А бре, синко, знам, оти требаше да те остаам да доучиш, арно ама лели гледаш оти сме сиромаси, та требаше да ватиш некой занаат, како що и го научиш, та се живеит малце по-чоечкьи. Зер малку ти е ова учение, да уще сакаш да си. Треба да знаиш, синко, оти сио град ти заблазнуа: „Браос на Марка тфой — ми велат сфетот, — браос, оти учен ти е, прокопсан алаверсън.“ И яз не знам, каков учен сакаш да бидиш.

На вакфие сборои от татка ми яз не му [г]и слушаф за верни, ами за атър кье му замолчеф, чункьи знаеф десетте заповеди Божи, що заповедуа[т] за да честиш татко и майка, за да бидиш многу жив на земята. От тая Божя заповес[т] многу [г]и слушаф мойте родители и му се поклонуаф на заповедите им.

При се тоа беф си определил отко[г]а кье си сфършам навечер дукьанцката работа, се кье пишеф нещо, я от татка, я од некой приятел, що кье ми го кажеше дента. Отко[г]а ме научия приятелите, оти пишуам приказни, пословици, преданиа и друзи народни работи, кай кье ме найдеа, кье ми кажеа и кье ми речеа:

— Господин Марко, дали си я пишал и оваа приказна, али не си я пишал? Ако не си а запишал, запиши а, да ти я кажам.

Едни пати два-троица кье се погодеа, тикьи ко[г]а кье ватеа да ми прикажуаат, саде али можам да пишуам и али имаш уши да [г]и слушаш.

Първио себеп беше, що пишуаф тие работи, од Д. Миладинова, що ни кажа дома со татка, и второ беше од владика Методии Кусев (сега наречен Старозагор-

скьи). Во тоа време Методиа К. тргаше от Стамбол „Гайда“ от П. Славейка <22>, що я издааше, та многу пати ми я дааше да я пеям. Пеейкьи во „Гайдата“, гледаф некой дописки пишани и му велеф на Методиа:

— Ах бре, Тоде, (чункьи тогай Тоде го викаа) како да се научам яз сиромаф, да можам да пишам и яз вакфие дописки и друзи работи? Кажи ми, ти се молам, ако знаиш некоа леснина на моява возраст, що я имам?

— Да се научиш, господин Марко — ми рече, — како що треба, треба да одиш на даскал, арно ма, бидейкьи си сам домакьин и кукьа да гледаш, ти да пеиш газети и що да пеиш, да го пишуаш, ако имаш време. Що не знаиш некой сборои пишани, [г]и прашай, со така кье можиш да напредниш, ако имаш многу мерак, друго не знам що да те учуам.

На той разгоор яз тогай му кажаф, оти що да чуям од лугье, како приказни и за друзи работи, се [г]и пишуам. Ко[г]а чу тоа нещо Методиа, ми потфърди и ми пофали.

Еден неделен ден седефме во читалище <23> яз, Методиа и К. Шапкарев, чекафме да се сберат членоите. Лафмуабет не знам како дойде сборо, Методиа му кажа на К. Шапкарева, оти пишуам народни работи.

— Аман де — рече К. Шап[карев], — ете и яз таков чоек барам, те молам, господин Марко, кье ми [г]и донесиш тие, що си [г]и пишал, да [г]и видам, ако ми имаш атьрот.

Яз со голем кьеф отърчаф дома и му донесоф едно тефтерче, що беф пишуал некой работи. Кога [г]и виде тие неща, голем кьеф стори и ме моли уще ако имам, да му [г]и да[д]ам и да му пишуам се едно, чункьи и той имал собрани, да ко[г]а кье му го найди времето, кье [г]и напечател и кье пишел за мойте, що му [г]и дадоф, оти яз су[м] му [г]и дал, и името мое кье го пишел во книгьите, що кье [г]и печател. И завистина ме пишал во първио сборник Шапкарев <24>.

— Знаиш, що му велам, госп. Кузман — му рече Методиа на К. Шапк[арев], — на господина Марка: само да пишуаш вакфие работи — едно кье се учи и друго, еве, ка[к]о що велиш ти, и името кье му се пиши.

От тие и д[р]узи сборои яз толку що се насърчиф, що нокье, денье само тоа мислам и тоа слушам од лугье, кай що сборуафме за некой работи. Щом кье чуеф некоя пословица од некой чоек, на часот кье я запишеф.

— Пà нещо пиша гос[п]. Марко — кье ми речеа приятелите, отщо сборуафме. — Чуден мерак имаш, вистина, на овие работи.

Яз се нареков помегьу народот како некой антикаджиа, тикьи секой кье ми кажеше нещо, мислейкьи како да сака да ми поможи со тоа, що кье ми кажи, за да ме добие со некое имане да ме обогатит. По едни приятели, кога сакаа да ми кажа[т] некоя приказна, со първо кье се пазареа со мене:

— Кье ти кажам една чудна приказна, г-н Марко, ама що кье да[д]иш? Оти вакфаа приказна, що кье ти кажам яз, нико[г]аш не си я чул. Знаиш колку е стара — уще од деда ми сум му я слушал, Бог да ми го прости, кай що починал.

Друг кье ми я кажеше некоа приказна и отко[г]а кье ми я кажеше, кье речеше:

— Е, сега, г-н Марко, те бендиса оваа приказна, що ти я кажаф? Колку пари кье ми да[д]иш, уще една да ти кажам, уще по-убаа?

Со вакфие пазарлъци и без пазарлъци сум ти сбирал народни работи (умотфорения) и сум работил занаат, терзилък и сум гледал татко, майка и челад, и напреднаф од ни една пара да станам еден мал търгоец, що да си купуам стока во панагьурите, за на дукьан да продаам целата година со мой паричкьи.

А пак отко[г]а се ра[з]сипаа панаирите <25>, одеф Битола по стока, во г. Солун и неколку пати во Стамбол. При се що ми беше мала сермията, чес[т]та ми беше голема: откай кье посакаф во заем, не ме вракьаа.

Баш во тоа време, кога напредуаф, се почна у нас црковната работа (вопросот) и училищата, да се делиме со гърманите (власите) <26>.

Караницата помегьу бугари и власи со първо се почна од Методиа Кусев, подбуден от Славейкоите газети, що ни идеа от Стамбол <27>. Во тоа време беа и учителите Н. Ганче и други рошкаджии (подбудители народни). Най-първите беа: Ицо Пърцан, Коне Чешлар, Адамче Зограф, Иоче Казарджиа и други неколцина, Биолче.

Хà, забораиф, требаше първо да кажам за книгьите, що [г]и добифме от покойнио Раковскьи, едната мислам се велеше „Царстфеник", а другата — „Горцкьи патник" <28>. Кога [г]и добифме тие книгьи, мислам да беше околу 1850—8, цели нокьи сме седеле да [г]и пеиме со приятелите, що имафме една мисла: за доброто на народо.

Раковскьи не престрами да се викаме помегьу си „господине"; Раковскьи не престрами да не се страмиме, оти сме бугари; Ра[ковскьи] не престраши да се откажуаме од гърчкьите владици.

Отко[г]а се настрояфме од негоите поучениа, неколцина почнафме да проповедуаме помегьу народот, да го изтераме владиката, да го замениме гърчкото учение со бугарцкото; да [г]и замениме училиш[т]ните и црковните епитропи со бугарскьи, и други народни работи. Навистина малцина я заватифме црковната работа и од най-сиромаси, ама големо чудо напраифме со изтеруаньето гърчкьио владика и осфоуаньето цркфата и училищата. Ете, що рекле стари, од една искра се праи пламен. (За црковнио вопрос имам особно писано) <29>.

Во сите работи, що се чинеа за тераньето владиката и друго, ме имаше и мене. Севда голема беше ме ватила, мерак дури беф сторен, за како от како да се видиме избавени од гъркоманите, що беа не зауздале со гърчкьи узди.

От црковнио в о п р о с, от сбираньето на народни у м о т ф о р е н и а <30> ватиф дукьано да го поарнисуам и на калфи да го остаам. Гледайкьи ме татко ми таков, почна да ми забележуа и да ме моли, да се арнисам от тие работи, оти кье се ра[з]сипам; арно ама яз ич можи да се откажам от таа светена работа, да не да[д]и Госпо[д], ако е речено, да се одречи. Гледайкьи татко, оти яз [г]и намразиф гъркоманите поекье от турците, а пак имаше и некой негои приятели, що [г]и мразеф, а пак тие ме наклеветиа на татка, та една вечер се скарафме толку многу, що дури кье [г]и делефме крушите; еле пак останафме. Утрото, имаф една бочфа голема од вино, я продаде; имафме еден кървнак голем, що го ранефме за Божик да го коламе и да го топиме — викна касапите во еден саботен ден и му го продаде на живо. Само и само за инато мой, да ме изтаи от таа севда, арно, туку ич можеше да ме поврати от таа севда — нико[г]аш; докрай достояф и видоф со очи да се сфърши црковната работа, да се изтера гърчкьио владика, вместо него да си имаме община и яз да бидам баегьи годинье общинар, църковен, учил[ищен] настоятел, комисиа.

„Ех, слава тебе, Господи — си велеф, — оти правината вистина се танчела и не се кьинела. Правината планина кутиньа" — си велеф.

— Е бре, татко — му велеф на татка, — виде, оти го изтерафме владиката гърчкьи со едно кашланье во цркфата?

— Арно, арно, тфойо ум на тфоята глаа, како сакаш, прай си, ама гледам, оти работата со дукьано кай ти куца. Чункьи не си я гледаш, како що треба. Кай си на общ[ина], кай си пишуаш приказна, песна. Ейди, синко Марко, приказни светот некьат, а пари сакаат, пари. Разбра али не разбра?

Такфие и други сборои татко ми ми сборуаше, за да ме изтаи от таа севда, арно, туку ич можеше да ме изтаи, яз беф се опоял од една мисла (идеа), що умирачката таа мисла не кье можи да ми йе гробо, ами кье я носи душата во себе си. во небото или на другото место, кай що кье ми биди кла[д]ена од Бога, создатело, що ми я создал.

Отко[г]а го изтерафме владиката и си наредифме църковните работи и учили[т]ните под нашата повела (под българска власт), многу се радуаф, оти видоа очите мой спасението църковно, да се откьиниме од еден пастир наемник, що се трудеше да ни сотри язико и да не погърчи. Осфем тоа, гърчкьите владици безбожно ни ограбуаа народот и го слечуаа во името рис[т]янцко. За пари праеа попои безкнижни[9] и многу прости, како нашио поп Т. Рабуша, поп Гаджа и други; за пари жена од маж оставаа; за пари допущаа род да се земат; за пари афоресуаа лугье и от той себеп кукьи се запустуаа. Со една реч, за пари сите лоши работи [г]и праеа, недопростени от правилата на Хр. Закон. Знаейкьи яз тоа нещо и желаекьи правината, голема завис[т] беше ми се вродила во сърцето против гърчкьите владици и негоите едномислени.

При друзите лошотии од Венедикта, гърчкьио владика, и оваа му беше. За Великден али за Божик кье удреше клепалото многу рано и кье пойдефме в църкфа. Арно кье пойдефме, туку требаше да чекаме две-три саата, дури да дойди владиката в [ц]ъркфа. Кье преспиеа сиромаси прилепчане в църкфа, дури да дойди св. стар и да изпеи литургьиа.

Еден Божик беше многу студено, що и камено пукаше от студ. Чекайкьи го владиката да дойди неколку саати, ни одземнаа нозете, едно от студо и друго — от плочите, що йе пос[т]лана църкфата.

— Да е видел Госпо[д] — си велеф со умо и на друзи приятели, що беа околу мене, — що е оваа мака од овой проклет гърчкьи владика, що не сфикал в църкфа со клепалото, и стоиме токмо два саата овде на овой силен студ, да не вати некое сърце или некой вртеж по коскьи (ревмата). Наместо той да биди в църкфа да не чека нас, той си спие и ние — стой си на силнио студ. Я чекай да види той фанарйотин, яз како кье го скорнам, да дойди в църкфа и да отслужи литургьиа.

Така му рекоф на приятелите и излегоф от църкфа надвор низ левата врата, та найдоф еден камен под тремот от църкфа и кога изповъртоф, та го върлиф прао на пенджерето од одаята, кай що лежеше владиката. „Ама джамот кье го скършам, що сака, нека биди“ — си рекоф со умот, и кога трас-на-сна джамот от камено — трàà-àс, дзънгър, дзънгър, дзънгър — сториа парчиньата од джамот наудолу, и туку смърдаа горе попоите, що беа да го чекаат свети стар. Се загнаа во двор да видат, кой върли, и не би час, стана вапиро и еще ти го в църкфа.

Едно влезе во вратата, и писна да пеи псалто Илиа Боза, Бог да го прости, со високьио си глас <31>: „Изполай ти, деспоте...“ При се що не мачи Венедик на студот неколку саати, набожнос[т]та наша (от сите прил[епчани]), кога чуя, оти влезе владиката, сите се острелоушиа и се сготфиме да чуеме литургьиата „И днес Христос раждае[т]ся“.

Неисе, како било — било, тоа поминало, аз тоа, що желаеф, го сполучиф, а пак другото, що желаеф и досега уще не сум го сполучил како що треба; санкьим чоек до смъртниа час се кье се учи и не кье се научи како що треба, и недоучен кье умри, да и яз така кье си умрам недоучен.

Първото желание го добиф со изтеруаньето гърчкьио владика и видоф наш владика, ако не Пелагонискьио, видоф Велешкьио и Ори[д]цкьио. Видоф наша общ[ина] и църковни и училиш[т]ни настоятели и видоф първио работник по църковнио вопрос Тоде Кусев, сега именуеми Методиа, Архипастир Старозагорскьи.

Толку що видоф — доста ми е, чункьи душата ми е радос[т]на и спокойна за трудот, що се трудеф, не ми би напразно. Со радос[т] кье умрам вистина за от таа страна и се надевам, Госпо[д] да ми прости многу греои, защо работеф безплатно и си опустиф работата, само и само да помагам според силата, со сите сотрудници за църковнио вопрос.

Ами втората радос[т], що имам во моята душа, кой можи да ми биди другар? Никой не кье можи друг да ми биди другар, отколку той, що е завземен по сбираньето на народните ни работи (народни умотфорениа) и [г]и печатил, за да видат бел сфет. Той можи само да познаи слачта на тие работи, а не секой, и той другар кье ми бидит.

Казаф и по-напре[д], оти себепо беше за сбиранье народни приказни и др. от покойнио Д. Миладина и од негоио сборник, що ми стоеше дома, како второ вангьелие, и трето, саканьето приказни и друзи работи от К. Шапкарева и насърчението од владиката Методиа, да пишуам, що да чуям, и да се учам прао да пишуам.

Приказни, обичаи, песни, преданиа за места и др. сума беф напишал и набърго си [г]и погледуаф и си [г]и препеваф. Ко[г]а кье [г]и препееф пословиците, голема радос[т] и лезет усетуаф. „Две ильади и осумстотини пословици имам запишани — си велеф сам со себе, — ами друзи работи, що имам пишани, пак сума имам. Е, що дека имам — пак си велеф, — кога не кье можам да напечатам; да имам пари, можи да наплата и еден сборник како од Д. М[иладинов], да ако не сет записани по граматика тие неща, со пари се можи чоек да направи, кье пазарам еден учител и кье ми [г]и препишат, кье ми [г]и наредит, яз како що кье му речам, ами ко[г]а немам, како да праам и яз не знам."

Ко[г]а кье се размислеф вака, тикьи кье се о [т] ч а е ф <32> за пишуачката, що пишуаф, арно ама чивията беше ми влегла, да простиш, тикьи не можеф да я изва[д]ам, чункьи приятелите ми носеа приказни и друзи работи, кой от кой по-убаи, тикьи не можеф да не [г]и пишам, жал ми беше за нещо, ако го остаеф да не го пишам, жал ми беше, тикьи види — не види, чинам „пиши го" и речи си сам себе: „Ай кье го запишам и ова, да ако работам залудо, да не седам залудо".

При сите нар[одни] работи, що [г]и пишуаф, се отфори разгоор еднаж со А. Яноскьи и Кочо Небреклиа за попа Марка, пишан во едно книже од Блъскова <33>.

— Ейди море, Аце, и ти, Кочо — му рекоф, — се чудите за попа Марка, ами да му знаите па вие икьаиньата от попа Траика (попа Рабуша), би се скьинале сърце от смеа; санкьим и вие сте чуле нещо, ама пак яз що знам, чудесиа би било да го изпишам.

От той разговор се настрояф, та се завзедоф да му [г]и пиш[ам] сите икьаиньа. Айде и друга работа си отфорив со пишуаньето на попо Рабуша: пиши — избриши, пиши — избриши, само пишуй си, никако не ме бендисуаше да го наредам како що треба. Арно ама пусти мерак мой, що беше влегол во мене, я кье го пишам — я не е чаре.

Така бидейкьи, акьибет го пишаф, му пишаф 20—30 смеурии, що беше ми кажал поп Рабуш <34> сам той, дома ко[г]а седеше понеко[г]аш во петок навечер у нас на гости и прикажи, едни от татка ми, од Никола Бутлета и од друзи прилепчани.

Е, арно, и тио го пишаф и го кладоф и той тефтер кай друзите тефтери, пишани от приказни и друзи работи, да стои. „Ах, яз сиромаф, дали кье дочекам да [г]и напечатам овие златни и сладкьи убаи работи, що сум [г]и пишуал од [т]олкуа време" — си велеф сам со себе и понеко[г]аш на мойте приятели Димкара Яноскьи, Трайчета Плетфарецо, на Ацета Яноскьи и на друзи приятели така му велеф.

Во тоа време туку ми стигна от Пловдив една книга, печатена со приказни, от К. Шапкарева <35>, бакшиш и една книга со поздравление. Во книгата ми пишуаше К. Ш. здрао-живо и ме молеше, да му пратам некой приказни и друзи работи, ако имам собрани, а най-поекье ме молеше, за по-бърго да му я пратам приказната от Сильана Щъркот <36>, чункьи многу го бендисала, кога му я прикажал Коне Самарджиа, книжаро во Солун. На К. Сам[арджиев] беф му я кажуал еднаж на дукьан во еден саботен ден, кога беше дошол от Солун во Прилеп. Ако не беше ми [г]и пратил К. Ш. приказните да [г]и видеф, и да беше ми пратил само писмо, да ми сака нещо от собраните народни работи, що [г]и имаф запишани, макар и Сильана Щър-

ко кьеш да му [г]и пратам, чункьи беше ми се сдодеяло да [г]и гледам и набърго да [г]и пеям. Арно, туку Госпо[д] беше го научил Шапкарева да ми [г]и прати приказните, та да ме насърчи, за уще да пишуам и никому да не му [г]и даам, со надеж[да], белкьи кье начекам некое време да [г]и напечатам на еден сборник, како од Д. Миладинова. Кога [г]и видов приказните от Шапкарева, си рекоф со умо, да има во сборнико и приказни, и друзи работи, како що си кроеф яз. Еве како мислеф да напечатам еден сборник: со първо да има родуачката на нашите жени и адетите; после да има живеењето во младос[т]та на народот, со сите редои, до оженуање на едно момче и омажуање на една мома; старос[т]та; умирачката и обичаите по умирачката. На таков тертип си кроеф со умо да го напечатам неко[г]аш сборнико.

„О-о-оф — си велеф понеко[г]аш, — арно го скрояф плано, како да го наредам сборнико, ами пари кай кье найдам? Зер кье ми се сонат некаде, да да найдам, тикьи тогай кье го напечатам."

Понеко[г]аш па кье се богатеам со умот и кье си велам:

„Айде, како е Госпо[д], не е никой, гьеджелер гьебе дър <37>, що знаиме, до утре що кье кажи Госпо[д], откай що не се надеит чоек, отаде заяко излегуа; белкье кье му да[д]ит Госпо[д] некой разум на некой добродушен богат, що да ми поможи да го напечатам сборнико, що го мислам."

На ова надеж[да] си останаф и си пишуаф уще поекье, отка[к]о що напре[д]. На татка и на майка, а най-поекье на невестата ми голема мака му беше, дека се едно пишуаф; чардако, кьилимо, пенджерето сите беф [г]и окапал со муракьеп (мастило).

— Море, остай се векье од оваа севда бре, синко — ми велеше татко. — Море, не ти даат леб пишуачката бре, синко, тоа нещо, що го пишуаш; зер сакаш да го втасаш Д. Миладина со приказните мой, що ти [г]и кажуам. Не се втасуа той, а, синко, не, той беше спудаксан на гърчкьи и знаеше и на бугарскьи, тикьи можеше да го типоса сборнико, що го гледаш се едно. Гледай си работата, оти работата е красота. Да ако не е така, речи?

— Е, така е бре, татко, туку пусти мерак, що ме опоял, ка[к]о неко[г]аш тебе, кога одеше многу време на лов. Ете оттука да се сетиш, оти и у мене има по овой мерак, що се, що да чуям, да пишам. Не оти кье печалам некоа стока от тоа, ами мерак имам, що да чинам?

— Е, ай како знаиш, така праи, мене не ми гори ветфата ругузина. Осега яз алдъм — вердъм. За тебе кье ти биди лошо, затоа ти нагоарам многу пати. Ама не е вака, домакьинко? — се вртеше откай майка, за да му поможи и тая да ме кандисуа.

— Вистина, така е, домакьине — му велеше майка, — ка[к]о що велиш ти. Бидуат чоек да пишуат, ама и тоа со ред бидуат, ами Марко, нека е жив, има толку годинье, кай туку пишуат, и уще нема да допишит. Ка[к]о некоа жена, що само сеи и не меси — така праи, атър да не му остани.

— Да и ако му остани мори, жено — е рече, — а пак яз кье му кажам од една приказна, що сакало едно момче Дуньа Гьузели и изеде сета стока от татка си <38>; санкьим Марко немам некоа стока да ми я изе[д]и, ами со оваа денгуба си остаа другата работа назад и ете ти готов зиян. Де речи, не е вака, синко, ка[к]о що ти велам яз?

— Можи и така да е бре, татко, ама не е дотолку аслим така, чункьи яз не се навърлиф на некое пиянсто, али на некое курварсто, али на некоя друга лошотиа, що да ти носам некой големи главоболии. Ами яз що лошотиа ви праам, ви пишуам и от пишуањето понеко[г]аш ви накапуам од муракьепот кьилимот. Е, пак невестата ми, нека е жива, зао[т]що сум я зел, нека бриши, нека мие и нека чисти.

— Е, Богме, и мене ми е мака, домакьине, се едно да те гледам кай пишуаш — ми рече домакьинка ми, — санкьим тимаро кье му го да[д]ат, тикьи пишуй да пишуаме, оти сега бърго кье те викнат во Совиа кай кназо, да ти да[д]ат тимаро.

Бидуат и да пишуаш, ама понеко[г]аш, ами ти нокье-денье, делник-празник, Божик-Великден, дури не ватиш да пишуаш, не е чаре. Море, домакьине, море, братко, остай се од оваа севда векье; доста ти се[т] оние песни и приказни, що [г]и имаш пишани. Що санкьим така, дека [г]и имаш пишани, само да му се валиш на приятелите и на даскалите, кога да идат овде. Ете тоа файде имаш: сфетот се фалат со стока, що спечалиле, а пак ти се фалиш со приказни. Арно вели тате, сфетот некьат приказни, ами сакаат пари, пари, а, домакьине.

— Е, пари, пари — и пари си [г]и имаме да си живееме, да за на старос[т], ако сме живи, нека се[т] живи синои ни — тие кье ни гледат. Сам знам яз, оти од овие приказни и друзиве работи нема да спечалам пари, ами ко[г]а се нашло еден мерак во мене, що да праам, не можам да се остаат битти даваси. Не ти, домакьинко, да ми велиш, ами кой сакат нека ми вели да не пишуам, не е чаре да го слушам — сум пишуал и кье пишуам, дури колка душа, да ако сака Господ да му дойди саатот да [г]и напечатам овие работи, кье видиш, що чес[т] кье добиям и що похфала кье добиям, ама не от секого, ами от тие лугье, що му знаат кьиаметот на народните работи. Най-после да ви кажам на сите: умирачката кье ми отми перото од раката. Ете вака. И друго немам що да ви речам.

Многу пати домакьинка ми ме клеветеше на мойте приятели, задека пишуаф, гьео да ме запри, арно ама колку за на приятелите, яз можеф да [г]и кандисам, да ми удобрат работата, со една голема надеж[да], що имаф, да сполучам некоя облага от тоа, що пишуам, и да се научам да пишуам по-правилно; да оти работата ми куцаше, яз тоа го гледаф и го веруаф. Арно ама пустио мерак беше ме опоял и той мерак кье ме однеси до гробот.

Еден неделен ден во 1888 г. дойде на визита Иоан К. Дейков и како на смеа жената ми отфори сбор за пишуачката моя, како да ме скоси пред Иоана, дека пишуам. Ко[г]а чу Иоан од жената ми, оти яз пишуам песни и приказни, ми [г]и посака да [г]и види. Видоф — не видоф, му извадоф неколку тефтери со приказни и друзи, [г]и разгледа вамо-тамо и многу ми [г]и пофали и браос ми рече.

Стко[г]а си отиде дома Иоан, йе велам на жената ми:

— Е, жено, виде колку ми [г]и бендиса Иоан мойте пишуачкьи, колку голем кьеф стори, али не виде?

— Ти [г]и валит, домакьине, да ти го направи кьевот, дека си во училището питроп <39>, затоа ти [г]и валит.

Набърго идише Иоан на дукьан и отфори разгоор за тоа нещо и ми кажуаше, оти и той пишуал песни, и вистина пишуаше. Еднаж му се поплакаф на Иоана, оти приказните и друзите работи, що [г]и имам пишани, не ми се[т] пишани со точкьи и запетаи.

— Вистина не ти се[т], Марко, пишани со точкьи и запетаи, ама ич да не се боиш, чункьи таа работа лесна работа е. Ако сакаш, ай да се сдружиме и ти друзите работи, що [г]и имаш, та яз кье [г]и наредам по граматика и кье пойдиме во Софиа и кье помолиме Министерстфото, да ни да[д]и помош[т], да напечатиме еден страшен сборник. А пак ако не ни да[д]и Министерството помош[т], кье си купиме едно коньче и кье я прошетаме Бугариа, та кье сбериме спомощестфователи и со тие пари кье го напечатиме сборнико, и дури со двете кадра наши начело.

Ко[г]а [г]и чуф овие сборои од Ио[а]на, голем кьеф сториф, оти кье бидиме другари. Помина време и за пакос[т] или арно, излезе една дописка во „Зорница“ <40> за прилепскьите учители, що [г]и напагьаше, оти църкфа не оделе, сфекьи не палеле и друго. Едно дойде „Зорница“ и Иоан видел дописката, та я оддал на мене, гьеоа яз ка[к]о да беф я писал, чункьи яз беф настоятел на „Зорница“[10]. Се колнам яз, оти абер немаф от таа работа, арно ама Иоан не ме веруаше нищо живо. И ме прати от приятелството, що го имафме. Дека на правина ме намрази, голема мака ми беше,

да се отприятелиме и да се намразиме, бидейкьи бефме приятели уще од деца. Отко[г]а видоф, оти Иоан ме намрази и другарството со сбиркьите не бидуат, пишаф во Софиа до некой приятели и му кажаф, оти имам от секакфи работи собрани. Приятелите ми пишаа от Софиа да пойдам и сам да видам по книжарите или на друго место да [г]и продаам.

Готфейкье се яз за Софиа да одам, едно за сбиркьите, друго, да я видам Софиа, а най-поекье да видам слушаната слобода и да видам некоя работа да ватам, чункьи работата во Прилеп ми се ра[з]сипа, еден ден туку ми дойде еден приятел, що беше бил во Софиа и ми кажа, оти во Софиа разбрал од некой прилепчани, за оти Министерстфото на просвещение изва[д]ило приказ, да сака народни умотфорениа.

— Ете како начека, Марко — ми рече приятелот, — за тфойте стари работи, а, сега кошни му се во Софиа, да [г]и однесиш на Министерстфото сбиркьите и да спечалиш пари и чес[т].

Ко[г]а чуф той сбор от приятело, пишаф пак во Софиа и зедоф салам одговор. Ко[г]а зедоф одгоор салам, од радос[т] не можеф да заспия. Извадоф тескьере, го ватиф Станчета кьираджиа да ме носи во Софиа и со помош[т]та Божя си дойдоф во Софиа, без да ме найди некоа превара по дервеньето. Нигде не ми побараа во дисагьите, та да ми [г]и найдат сбиркьите. Ни ти на Кочаринцката граница не ми побараа во дисагьите турците, ако беа ми побарале, кье ми [г]и найде[а] и еден Госпо[д] знаи, що кье патеф. При се що ми беше сборо со кьираджиата да ми [г]и скриет, не ми [г]и скри. Со тоа нещо ме изигра кьираджията. Яз со надеж[да] на Бога тргнаф от Прилеп, и Госпо[д] ме чуа не първио пат, ами и второ пат кога дойдоф, па Госпо[д] ме избави и от турци, и от сърби на юмрукот.

Многу пати беф му пишал на бр[атя] п[оп] Спиркови, за да ми пишат, дали има работа да одам. Тие беа ми пишале да одам во Софиа сам да видам за работа. Дори кье седам, у ниф на гости да бидам.

Така бидейкьи, ко[г]а дойдоф в Софиа, прао кондисаф кай ниф како гостин. По некой ден се найдоф со К. Шапкарова во маазата од бр[атя] п[оп] Спиркови и се конушисафме яко, како стари приятели, отко[г]а беше у нас учител.

Зедофме-дадофме сборои и г-н К. Шапкарев ми отфори за ко[г]а беше у нас учител и беф му дал некой приказни и друго нещо.

— Дали паметуаш, Марко — ми рече, — кога беф у вас и ми даде некой работи, народни умотфорениа? Сум запишал на едно место, оти си ми дал, ама не знам що беше тоа, що ми даде, чункьи имам многу приказни и друго, та от тоа не знам кой беа тфой. Знаиш сега, що кье сакам от тебе? К. Самарджиев ми прикажуаше за една приказна, що си му я кажуал, за Сильана Щъркот. Многу чудна приказна ми се видела тая, та затоа сакам да ми я пишиш и да ми я да[д]иш, да я напечатам и името барем, да не ти биди името празно, кай що сум те запишал во първио сборник, що кье го печатам.

— Ами знаиш, г-н Шапкарев — му рекоф яз, — оти и яз тфоио занаат сум ти го ватил. Не само „Сильана Щъркот“ я имам, ами 300 прика[зни], песни, пословичкьи и други гьурултии нашинцкьи сум ти [г]и донесол овде да [г]и печатам, ами пусти пари си немам <41>, тикьи не знам како да праам?

Така му рекоф на Кузмана и се качиф горе на одая, та я зедоф торбата со сбиркьите и му кажав на Кузмана. Кога [г]и прегледа овде-онде, „браос“ ми рече:

— Многу те радуам, оти [т]олку труд си положил, бидейкьи си дукьанджиа и од дукьано чекаш да живеиш. Браос, браос, да живеиш, Марко. Не е мала работа овой труд, що си го чинил. Треба да знаиш, оти има лугье, що знаат скапо да ценат вашио труд.

Со тие и други сборои се израдуаф, мислейкьи си, оти маката, що сум я протъргал, не било за бадияла.

По некой ден, седейкьи со Конета поп Спирков во маазата, ете го господин Иосиф Ковачев влези во маазата да си купи папироскьи и щом се видофме, се поздравифме, чункьи имафме ближно приятелстфо от Прилеп, кога ни беше учител. Отко[г]а се поизпрашафме за здравйе и за приятели, Коне поп Спир[ков] му кажа за сбиркьите, що беф [г]и донесол.

— Молим, бае Цепенков, обичам да [г]и предам тези неща и кье ти кажам како да праиш со на ниф.

Во истио час му [г]и однесоф дури дома, чункьи кукьата му беше близу до маазата од б[ратя] п[оп] Спиркови, и стояа една недела дни. На неделата отидофме со К[оне] п[оп] С[пирков] у Ковачева дома, да ми кажи за сбиркьите, дали се[т] арни, дали се[т] лоши.

— Е, како, г-н И[о]сиф — му рече Коне, — както те бендисаа приказните од Марка? Али бош лаф, за бадиала, що си денгубил толкуа години?

— Яз [г]и прегледаф тука-тамо, сите работи писани по Прилепскьио говор, токмо како що се сборуа, първо, и второ, му [г]и бендисуам, що не сет само песни или само приказни, ами от секакфи народни работи, сфанати многу добро. Бидейкьи Минис[терство] н[а] просве[щението] има приказание да сакат народни умотфорениа <42>, сега мислам, ако [г]и однесиш да [г]и да[д]и[ш], първ ти кье бидиш и многу арно кье ти се уценат, и да му [г]и да[д]иш, нека си [г]и печатат — що знаат, нека си праат. Ама приказната со невестата, що не можеше убав леб да меси, ти я пеяф и яко се изнасмеафме со госпожата.

Ми текна на мене на часот, ко[г]а ми рече за приказната, и почнаф да се смеям.

— Како беше, како беше — му рече Коне — приказната, господин Коваче[в]?

— Да си умри от смеа чоек беше, бае Коне — му рече Ковачев, — еве како беше, да ти я кажам на кусо: една нова невеста не умеала да меси убав леб и сфекор е я карал, та рекол: „Зер со ваков леб кье ме раниш уще еднаж? Ако го месиш ваков, од глаа кье ти го удрам, знаиш али не знаиш? Леб кога се меси, челото и газо, да ми простиш, треба да се изпотит, да така лебо убав да ти се напраит.“ Го кладе во умот той сбор невестата и кога го месела лебо, се обидуала со рака на чело и оздола — дали се изпотила. Така месеикьи, лебо станал многу арен, и ко[г]а го видел сфекоро, е повалил и „браос“ е рекол: „Ете, невесто, како бидуат арен сега лебо.“ — „Еда, арен биде, татко, оти десет пати се обидоф на чело и под опашка, дури се изпотиф.“

Ко[г]а чу Коне п. С[пирков], си скьина сърце от смеа.

— Однеси [г]и при Министерстфото — ми рече И[осиф] К[овачев] — и според како що кье ти [г]и уценат, земи си левчиньата и гледай си работата. Материялот ет безценен.

Во истио ден се найдоф со Н. Кондов и со Иордана Мирче Мойсов, чункьи нашинци, стари приятели ме зедоа и ме разодиа кай Шаренио мос[т] <43>. При друзите муабети, ме праша Никола Кондов за сбиркьите, що [г]и сториф, чункьи и той знаеше — кай п. Сп[иркови] идеше ката ден на мааза, затоа ме праша. Ко[г]а чу Ордан Мирчев за тоа нещо, посака и той да види, да после да [г]и да[д]ам на Министерстфо.

До вечерта му [г]и однесоф дома на Орд[ан] и [г]и прегледа; по некой ден си [г]и зедоф со едно големо насърчение и од Ордана, та [г]и однесоф на Министерстфо.

Со първо влегуанье во Министерстфото, се разпознаф со началник <44> и той ме прати при г-на Танева, да ми направи едно прошение, та да [г]и предаам сбиркьите на м[инистър] Живкова. Така сториф и [г]и предадоф. И се пре[д]ставиф при д-р Ив. Шишманов <45>. Отко[г]а ме изпраша откай сум и како сум се сетил толку чудо приказни и друзи работи, му кажаф я накуса; от пусти страм си излегоф бърго откай него. На излегуанье Шишманов ми рече, оти кье се да[д]ат на некой учен чоек, що разбира от тие работи, да [г]и рецензира и после кье ми се уцена, колку що чина, да ми се плата.

[Г]и дадоа да се рецензираа, и денеска-утре, четири месеци, що стоеа при г-на Еф. Каранова, филолого во г. Кьустендил.

Седеф месец-два, пойди-дойди при д-р И. Шиш[манов] да прашам, али дойдоа. „Нема да дойдат“ — и ме увераше, оти кье са забаат баегьи време дури да дойдат. Баегьи се съкълдисаф, седейкьи на гости у п. Сп[иркови] без работа, дукьано во Прилеп остаен на сина ми Коста — и той аджамиа. Думаф, шестаф, да ватам овде некоа работа, да белкьим ко[г]а кье дойдат сбиркьите, кье земам пари, и или кье седам овде, или кье си одам во Прилеп.

Най-после преесапиф да ватам еден дукьан овде, да видам ка[к]о кье оди работата, да после кье гледам и кье праам. Пред да ватам дукьан, се сдружиф со Ио[а]на Симонов, да бидиме ортаци со занаатот негов тельалък. Се погодифме и ватифме еден дукьан со кьириа от църкфата „Сфета Пречиста“ <46>, що беше на Нишката улица и що я ра[з]сипаа, сега върви Витошка улица. Дадофме предплата кьириа за три месеци и го зедоф клучот. Утрото требаше да влезиме со Ио[а]на во дукьанот, арно ама Иоан ми се попишмани и ми остана дукьано на мене. Думафме, шестафме со п. Спиркови и преесапифме да станиме ортаци по продаваньe на тутун. Речено и сторено. Се сториф тутунджиа и си работеф. Често пати одеф при д-р Ив. Шишманова да прашам дали дойдоа сбиркьите, откай що пратени да се прегледаат. Токмо на 4 месеци дойдоа, и едно оденье при Ш[ишманов], со радос[т] ме пречека и ме кладе на еден стол да седам.

— Е, госп. Цепенков, Вашата сбирка прекрасна рецензиа му се даде <47> от филолого Еф. Каранов. Сега кажете, колку ще искате да се купат од Министерстфото, но кье [г]и земиш и кье му удриш ударение, и донеси [г]и.

Со голема радос[т] [г]и зедоф и му пишаф ударение, и му [г]и однесоф, арно ама господ. Шишманов ми рече, оти нема да се плакьаат, дури не се напечатат. Ко[г]а чуф той сбор, многу се оскорбиф, чункьи нема нищо да земам, дури не се напечатат.

Одейкьи еднаж при д-р Ив. Шишманов, отворифме разгоор, за како сум се сетил да пишуам тие работи от толку старо време и да изчекам да се посакаат да се печатат.

— Арни сет сите овие работи, що си [г]и собрал, арно ама има уще многу други работи, що не си [г]и пишал. Ако ме слушаш мене, ти да му се спружиш во Макьедониа уще еднаж и да [г]и собериш овие работи, що сум [г]и бележал на книгава, и да [г]и донесиш. Те уверуам, оти голема и неизплатима услуга кье донесиш на нашио народ.

Вака велейкьи ми, Шиш[манов] ми я даде книгата со бележкьите. На книгата имаше бележано, доколку паметуам, беше: обичаите стари на еснавите, вързаниците му, алатите му нарисуани, иминьата на секой алат, слепечкьите разгоори, скришнио язик нивни и од друзите еснави, преданиа за места, лугье, манастири и други такфие работи.

Едно клаанье в рака яз тая бележка от Шишманова, санкьим добиф ильада лири, и оденье на дукьан, на часо пратиф книга, по-среднио ми син, Ордана, да дойди.

Дойде Ордан и послугуа некое време у бр[атя] п[оп] Спиркови. Яз седам на дукьан и место не ме вакьа да седам и търговиа да праам, мислам денье-нокье како от како да си одам и да соберам тие неща, що ми [г]и сакаше Ш[ишманов] Най-после преесапиф да го остаам сина ми на дукьано и яз да одам Прилеп. Тоа измислиф и го сториф, остаиф сина ми и си отидов дома.

Мнозина приятели ме радуаа, оти сум зел 100 нап[олеона] за сбирката. Така беше чуле во Прилеп, гьеоа сум зел сто наполеони, арно ама не знаеа, оти изедоф осум лири оденье во Софиа и иденье назад. Неисе, како било — било, яз си почнаф уще от първио ден да пишуам алатите од еснавите и друзите работи, що ми требаа.

Не само тие работи могоф да [г]и пишам, ами уще многу други ми се явия, и ако да не ми пишеше син ми Ордан да дойдам бърго во Софиа, уще многу кье собереф.

Арно [г]и собраф тие работи, ама сега како кье [г]и носам, от страв да не ме ватат турците и търгам мака. Първото иденье не се боеф да ми [г]и ватат, чункьи Станче Кьир[аджия] ми се навати да [г]и скрие во самарите от коньите и слободен си търгнаф, арно ама кол[ку] пати му рекоф по пат на Станчета да [г]и скрие, той ич на уо сборо мой не го клааше; два-три дни одиф и се шубелисуаф, и не, ама кога приближуафме до граница, по пет за пара ми одеше, чункьи мислеф, оти на граница кье ме бараат и кье ми [г]и найдат, та можи да ме носат на Скопйе, како що го однесоа хад. Тошета, книгопродавецот, кога пренесе книгьи от Софиа и умре апсаана.

Страф — не страф, „на име Божйе“ — си рекоф и, ребрейкьи, дойдофме на граница. Арно ама Бог [г]и возразуми и не ми побараа, та си дойдоф здрав и жив. А па вторио пат кье идам по железница и на Кочарино истер истемез, кье ме бараат на юмруко и турците, и сърбите. Тамо како да е, кье ми [г]и найдат, ако ми [г]и найдат турците, кье му да[д]ам рушфет и кье куртулисам, арно ами що нема мажов пари да да[д]ит рушфет, ете тоа е лошо; а пак сърбите, ако ми [г]и найдат, можи да ми [г]и земат, я можи голем юмрук да ми земат. Що знам яз, сиромаф, що кье ме найдит!

Мислеф, шестаф, како да праам, измислиф еден маривет: си направиф едно кьесе од асе и ми месиа сукано (девет табани), та [г]и наредиф тефтерите — едно од ниф, друго од девет табани, и най-згора изронаф от суканото, изронаф сиренье, неколку парчиньа леб и си го зедоф в рака, и дисагьите на рамо. Дойдоф на грацко и излегофме со железницата на границата Кочарина. Едно влегоф во турцкьио юмрук, и го кладоф кьесето пред мене со отфорена устина, и си каснуам от трошкьите. Ми отфориа дисагьите, видо[а] [г]и и ме изпущиа.

Се превърлифме кай сърбскьио юмрук — и тамо така направиф со кьесето, арно ама турците по-исавлии от сърбите, ми зедоа 12 динари юмрук на едно рало панталони от платно, на еден елек и на еден минтан от платно, самите шеои не чинеа толку пари, колку що ми зедоа юмрук. Многу се отимаф, за да ми земат толку юмрук, никако не могоф да [г]и измолам; од друга страна се се ребреф, нещо да [г]и дубни грео да видат во кьесето; яз со ниф сборуаф и земаф по еден залак леб от кьесето, гьеоа сум преглад[н]ел. Най-после „вер да куртул“ — си рекоф, му дадоф 12 лева и куртулисаф.

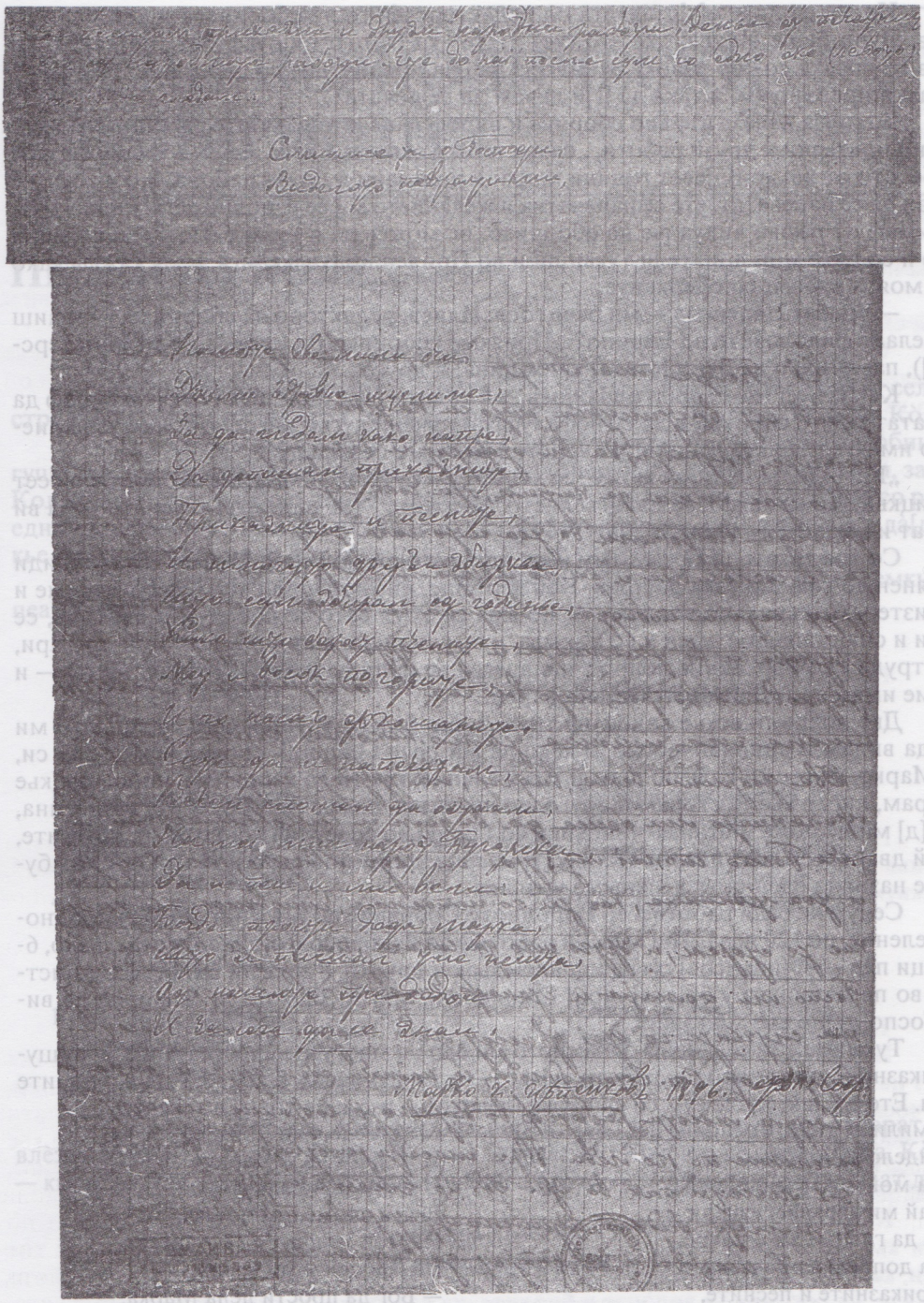
Излегуайкьи од юмруко сърбцкьи, влегоф во кафенето, що беше тамо, и се видоф со зет ми <48> от Кашоикьа; ко[г]а му кажаф, оти ми зедоа толку пари, [г]и страми баегьи умрукчиите, чункьи и тие беа в каве.

Чекаф бугарцката железница да дойди — до вечерта не дойде и дури утрото кай ручек дойде, и си отидоф Ниш, вечерта лежаф у еден анджиа влаф.

Останаф еден ден во Ниш и се найдоф со еде[н] стар приятел во Ниш, преселен од баегьи време. Се конущисаф со него и ме зеде вечерта на гости. Другьио ден — кай друг приятел, и си търгнаф за в Софиа, та си дойдоф здрав и жив на дукьан при сина ми.

Другьио ден зедоф сбиркьите и бирбаш му [г]и однесоф кай госп. Шишманова. Ко[г]а [г]и прегледа, голем кьеф стори и: „Браос — ми рече, — да живееш, бае Цепенков“. Останаа и тие при Министерстфото да си чекаат редо, за да се напечатат.

Како първата сбирка, така и втората беа пишани по моему, како що си знам: со „йер дебел“, со „ia“ и со „ке“, а не со „кье“ со „йер танок“ и друго. Така бидейкьи, еднаж ми даде А. Илиев от първите тетради, да [г]и препишам како що се сака за сборнико. Видоф — не видоф, [г]и зедоф и му легнаф да [г]и препишуам. Едни тетради препишаф, според Илиев како що се сакаше, и му [г]и однесоф. И така се почнаа да се печатат.

Факсимиле на заключителното стихотворение от Автобиографията на М. Цепенков

Илиев си даде о[т]ставката од редакторстфото на сборникот и влезе г-н Д. Матов. Дури беше Илиев, „ке"-то (ке) и „ге"-то (ге) го пишуаф без „ер танок", а Матов го посака со „ер танок", и айде яз да [г]и препишуам со „ер танок". Само да пишуам и препишуам, и така да [г]и давам да се печатат.

Отко[г]а излезе първио сборник и видоф напечатени моите од многу години собрани приказни и други работи, „слава тебе, Господи, слава тебе" — си рекоф сам со себе, оти от четири[д]есет години пишани приказни и други работи, що не сум се надевал да се напечатат, ете се напечатиа и желанието ми се изполни сега. Радос[т]та, що я имаф от първо видуанье на сборнико, не можев да я чуам само у мене, ами я делиф и со сите мой приятели тукашни и во Прилеп пратиф книга, и му кажаф како стана моята работа со сбиркьите.

— Ей, бае Цепенков — ми рече госп. Илиев, редакторо на сборнико, — знаиш како велаат филолозите од Европо? „Прияхме сборнико Ви (пишаа до Мин[истерството]), паметнико на бугар[ската] книж[нина] и друго".

Ко[г]а чуф тие сборои од Ил[иев], од радос[т] кье одлетаф. Отко[г]а видоф да се печатат моите сбиркьи и да се пофалуаат од учени лугье, ми се изполни желанието, що имаф от толкуа години, и сърцето многу ми се израдуа.

„Ей, Боже мой, Боже мой — си велеф сам со себе, — вистина сборои тфой сет вистницкьи, що си кажал во Евангьелието: „Барайте — да найдите, клукайте — да ви отфорат и сакайте — да ви да[д]ат" <49>.

Со тоа сакам да кажам, оти чоек, що кье бара, кье найда, само сака да биди постоянен во тоа, що сака да праи. Кой веруаше, ние во Прил[еп] да се согласиме и да го изтераме гърчкьио владика. Арно ама со труд сето се победуа, и вистина, се победи и си останафме сами и во църкфа, и во училища; и при друзите мой другари, що се трудиа по църковнио вопрос, що влегоа во община и во настоятелстфото — и мене ме имаше тамо неколку години наред.

Две добрини векье видоф на трудот, що беф се трудил, сега желанието ми беше да видам и чиновничестфо, и како да ми рече Госпо[д], сполай му: „Трай си, чедо Марко, яз кье ти го изполнам и тоа желание, кье ти го изполнам, чиновник кье те сторам, писар кье те сторам и друго що да сакаш, па кье те сторам." И завистина, Госпо[д] ми поможе и станаф чиновник во Грацкьио совет (надзирател на слугьите, со стой два[д]есет лева плата). По шес[т] месеци време по препорука от Ст. Стамбулова се назначи еден друг и мене ме уволниа.

Седум месеци работиф во Народното Собрание по стат[истика] на народното население, по 120 лева. Три месеци работиф во Фин[ансов] о[т]д[ел] по емльако, 6-7 месеци пак во Ф[инансов] о[т]д[ел] по емльак и дру[го], 8 месеци бидоф администратор во печатницата у бр[атя] п[оп] Спир[кови], при К. Шахова, и занапред да видам, Госпо[д] що кье ми кажит.

Тука векье яз се лишиф од десното ми око од многуто напрегнауанье да пишуам приказни и други народни работи, денье — от печатницата, а нокье — од народните работи. Ете до най-после сум со едно око (левото) — и тоа не толку да гледам.

Смили се ти, о, Господи,
Виделото поврати ми
На мойте две мили очи,
Дай ми здравйе, изцели ме,
За да гледам како напре,
Да допишам приказните,
Приказните и песните,
И многуто друзи сбиркьи,
Що сум сбирал од годинье,
Како що берат пчелите
Мед и восок по горите,
И го носат в кошарите.
Сите да [г]и напечатам,
Вечен спомен да остаам
На мой мил народ бугарскьи,
Да [г]и пеи и ми вели:
— Бог да прости деда Марка,
Що [г]и пишал тие неща,
Од нашите прадедои
И за сега да се знаи.

Марко К. Цепенков
1896, стол. София.